

Det tyske Væverhaandværks Udvikling og Krisis i det nittende Aarhundrede.*)

Efter Prof. Dr. **Gustav Schmoller.**

Naar jeg i det Følgende agter at tale om Væverhaandværket, det vil sige om det Haandværk i hvilket Kunsten og det tekniske Arbejde træde i den nøjeste Berøring, saa maa man dog ikke vente af mig en Udvikling af denne Industrigrens kunstneriske Side. Hvad jeg kan og vil fremføre er en historisk Fortælling om det tyske Væverhaandværks økonomiske Udvikling i dette Aarhundrede, og jeg maa derhos indskrænke mig til de allervigtigste Kjendsgjæringer i denne Udvikling og til Væverindustriens betydeligste Brancher, Uld-, Bomulds- og Linnedvævningen, ellers vilde Stoffet ikke kunne lade sig sammentrænge inden for et enkelt Foredrags snævre Ramme.

Først tillade man mig et indledende Ord om Væverhaandværkets Betydning i vor Samfundshusholdnings Organisme.

Væve- og Spindeindustrien udgjøre i Forening Hoveddelen af de Industrigrene, som man plejer at sammenfatte under Benævnelsen «Beklædningsindustri». Naar

*) I sin Bog: «Zur Geschichte der deutschen Kleingewerbe im 19. Jahrhundert», Halle 1870 har Schmoller nøjere udført den her skitserede Fremstilling.

Det tyske Væverhaandværks Udvikling og Krisis i det nittende Aarhundrede.*)

Efter Prof. Dr. **Gustav Schmoller.**

Naar jeg i det Følgende agter at tale om Væverhaandværket, det vil sige om det Haandværk i hvilket Kunsten og det tekniske Arbejde træde i den nøjeste Berøring, saa maa man dog ikke vente af mig en Udvikling af denne Industrigrens kunstneriske Side. Hvad jeg kan og vil fremføre er en historisk Fortælling om det tyske Væverhaandværks økonomiske Udvikling i dette Aarhundrede, og jeg maa derhos indskrænke mig til de allervigtigste Kjendsgjæringer i denne Udvikling og til Væverindustriens betydeligste Brancher, Uld-, Bomulds- og Linnedvævningen, ellers vilde Stoffet ikke kunne lade sig sammentrænge inden for et enkelt Foredrags snævre Ramme.

Først tillade man mig et indledende Ord om Væverhaandværkets Betydning i vor Samfundshusholdnings Organisme.

Væve- og Spindeindustrien udgjøre i Forening Hoveddelen af de Industrigrene, som man plejer at sammenfatte under Benævnelsen «Beklædningsindustri». Naar

*) I sin Bog: «Zur Geschichte der deutschen Kleingewerbe im 19. Jahrhundert», Halle 1870 har Schmoller nøjere udført den her skitserede Fremstilling.

man nu efter Duceptiaux's, Le Plays og Engels Undersøgelser véd, at der i Familiebudgetterne, alt efter den større eller mindre Indkomst, gaa 64—90 pCt. Udgifter til Anskaffelsen af Næringsmidler, 14—20 pCt. til Beklædningen, 5—18 pCt. til Bolig og de saa tilbageværende Procenter maa slaa til til alt det Øvrige, — saa kan man gjøre sig en Forestilling om Beklædningsindustrien og middelbart ogsaa om Væverindustriens Betydning. I et Land som Sachsen, der udfører en meget betydelig Mængde vævede Varer, udgjorde i Aaret 1849 de, der vare beskæftigede med Fabrikationen af en eller anden Art, 30,24 pCt. af alle Selvvirksomme, medens der faldt 45,41 pCt. paa Næringsindustrier, heri indbefattet Agerbruget, 12,22 pCt. paa Bygningsindustrien og kun 12,13 pCt. paa alle de øvrige Industrier. Efter Toldforeningens Industristatistik for 1861 fordelte det samlede Personale sig paa følgende Maade. Der kom paa

Næringsindustrien, personlige Tjenesteydelser osv.	665,083	Personer.
paa den samlede Bygningsindustri	783,405	—
— Beklædningsindustrien	1,513,646	—
— Metalindustrien	362,693	—
— Galanteri- og Kunstindustrien	455,543	—
<hr/>		
i Alt	3,780,370	Personer.

I Beklædningsindustrien lægger Spinding kun Beslag paa 147,490 Personer, Vævning og den dertil hørende Farvning derimod paa 688,729 Personer. Herefter var i 1861 Vævning ubetinget den Industriegren, der sysselsatte flest Folk. I samtlige Maskin-, Lokomotiv- og Vognfabrikker var der kun beskæftiget 51,354 Arbejdere. Hvad vil det sige imod 612359 Vævere, Væversvende og Folk,

der arbejdede i Væverierne! Siden har Forholdet vel forandret sig noget; navnlig maa Maskinfabrikationen nu sysselsætte forholdsvis flere Mennesker; men Væveriet vil dog fremdeles kunne betragtes som den Industri, der ved Siden af Agerbruget sysselsætter flest Folk.

Væverindustrien er end videre ved Siden af Maskin- og Bjærgværksindustrien den Industrigren, i hvilken Nutidens Fremskridt have vist sig paa den mest glimrende Maade. Man kan kalde det Tilfældighed eller indre Nødvendighed, — vist er det, at der i det attende og Begyndelsen af dette Aarhundrede traf sammen en Række af de allervigtigste naturvidenskabelige og tekniske Opdagelser og Opfindelser, af hvilke hver for sig danner et nødvendigt Led i Væverindustriens uhørte Opsving. Havde John Kay i 1738 ikke opfundet en forbedret Konstruktion af Væverskytten, hvorved det blev muligt at forarbejde den dobbelte eller mere end den dobbelte Garnmængde i den samme Tid, vilde James Hargreaves', Arkwrights, Samuel Cromptons og Roberts's Spindemaskiner ikke have været nødvendige, det vil sige: de vilde ikke være blevne opfundne eller i alt Fald ikke uddannede til praktisk Anvendelse. Havde James Watt ikke opfundet sin Dampmaskine, vilde man ikke have kunnet sætte de mekaniske Spindier i Drift. Havde Eli Whitney i Connecticut ikke opfundet sin «saw-gine» — den Maskine, der skiller Bomulden fra den den omgivende Kapsel —, vilde en saadan Udvikling af Bomuldsdyrkingen, som den, der nu paafulgte, paa Grund af Mangel paa menneskelig Arbejdskraft i Amerika ikke have været mulig, og man vilde altsaa have manglet det Raastof, hvis tiltagende Forbrug hovedsagelig har været Grundvolden for Væverindustriens glimrende Udvikling. Havde Franskmanden Bertholet i 1785

ikke opfundet de kunstige Klorblegerier, og var denne Opfindelse ikke bleven indført i forbedret Skikkelse i England af Mac Jutosh, vilde alle Englands og Irlands Enge snart ikke have slaaet til til at blege de uhyre Masser af Lærred og Bomuldstøjer, og Industriens Udvidelse vilde saaledes været strandet, ligesom den ogsaa vilde have strandet paa Kriserne i Tyverne, hvis ikke Opfindelsen af Jærnbannerne havde givet saa vel Raaprodukterne som de færdige Varer et helt andet Marked.

De nye Samfærdselsmidler havde for Væverindustrien en mere indgribende Betydning end for nogen anden Industri, fordi hin Industris Raastoffer og Fabrikater ere lettere transportable end andre Varer. Silken faa vi fra Kina eller Indien, Italien eller Sydfrankrig, Bomulden fra Amerika eller Ægypten, Ulden fra Avstralien og Kalifornien. Af tysk Hørgarn forfærdigede England og Irland i lang Tid sine Linnedvarer; af engelsk Bomuldsgarn, af engelsk Kamgarn, Mohair-, Alpaca- og Westgarn forfærdiges i Tyskland endnu den Dag i Dag en stor Del af vore vævede Varer. Og endog de færdige Stoffer, Kattuner, Tøjer og Tæpper, gaa over hele Verden, naar Tolden ikke udelukker dem.

Men jo mere transportabel en Vare er, desto lettere kan der paa et enkelt Punkt opstaa en Massetilvirkning for de fjærneste Verdensdele, og desto mere kunne vore nye Driftsmethoders Fordele vise sig ved denne Vares Produktion: der udvikler sig en vidtgaaende Kapitalanvendelse, den største Uddannelse af Maskinvæsenet, Menneskekraftens størst mulige Erstatning af Dampkraft, den størst mulige Arbejdsdeling, ethvert Foretagende, enhver Egn indskrænker sig i den størst mulige Grad til en eller

nogle enkelte Brancher, og Driften sammentrænges i den størst mulige Grad i store sluttede Etablissementer.

Føjer man hertil de Fremskridt, der er gjort i Farverierne — jeg skal kun minde om Nutidens glimrende Anilinfarver —, i Trykkerierne og i Fremstillingen af kunstig mønstrede Stoffer; mindes man den Indflydelse, den gjenvakte Kunst, Kunstindustrien, den renere Smag, Luxus'en har øvet og endnu stedse øver paa Væverindustrien; sammenligner man Fortidens smagløse Møbelstoffer med Nutidens, de trykkede Kattuner, saaledes som de endnu for tredive Aar siden bleve forfærdigede, med de nuværende Dameklæders Skjønhed, elegante Tegning og Duft; tænker man paa, hvor kostbar en elegant Knipplingskjole forud var i Sammenligning med Nutidens lige saa skjønne eller endnu skjønnere Maskinsurrogater, — saa vil man forstaa den overvættets Begejstring over Fremskridtet, man saa ofte hører udtale af dem, der kun rette Blikket mod Teknikkens Historie. Men ogsaa Menneskevennen og Nationaløkonomen finder i Studiet af vor Væverindustri Historie — foruden de uhørte tekniske Fremskridt — Punkter, hvorover han ubetinget kan glæde sig. Baade Raastofferne og de færdige Varer ere blevne billigere, og som en Følge deraf er Forbruget taget ganske overordentlig til. Man gaar nu til Dags langt bedre klædt end for halvtredsindstyve Aar siden. Vore Boliger ere langt rigeligere udstyrede med Tæpper, Forhæng, polstrede Møbler, Sengklæder og al Slags Linned. Rigtignok blev der i Begyndelsen af dette Aarhundrede vist forbrugt omtrent lige saa meget Lærred som nu: Dieterici beregner, at der i 1806 paa hvert Individ af den preussiske Befolkning faldt et aarligt Forbrug af 4 Alen, i 1849 5 Alen. Men saa meget desto mere er Forbruget

af Bomuldsvarer steget: — efter Dietericis Beregning er det aarlige Forbrug fra 1806 til 1849 steget fra $\frac{3}{4}$ Alen pr. Hoved til 16 Alen, og det beregnes, at der i Tyskland nu aarlig forbruges 4 Pund af hvert Individ, men i England før den amerikanske Borgerkrig 40 Pund. Et Pund Bomuld kostede i forrige Aarhundrede omtrent 1 Thaler (c. 8 Mark), og i 1817 endnu 20 Sgr. (omtr. 5 Mk. dansk), nu derimod kun nogle faa Groschen. Forbruget af Uldvarer er ikke taget fuldt saa meget til; men Stigningen er maaske alligevel lige saa betydningsfuld, fordi et mindre Fremskridt her betegner en uendelig Forbedring af Beklædningen. Om Preussen siger Dieterici: «Det er en bekjendt Sag, hvor fattig Landbefolkningen, det vil sige Nationens store Flertal, var før 1806 med Hensyn til Klædestøjer. Bondens Klædesfrakke maatte holde mange Aar ud, og Karle og Daglejere mødte ofte hos Godsejeren eller i Retten i den strængeste Vinter i Lærredskitler.» Frederik den Stores preussiske Hær kjendte ikke noget til den Luxus at have Kapper, end sige Klædeskapper. Som bekjendt indførtes de først umiddelbart før Krigen i 1806. Dieterici antager, at der paa hvert Individ af den preussiske Befolkning i 1806 kom et Forbrug af $\frac{5}{8}$ Alen; efter Engel kom der i 1863 2,10 Alen; dog er den sidste Antagelse sikkert noget for lav. Man beregner, at der af Pund Uld i Tyskland nu forbruges omtrent 2 Pund pr. Hoved; i England i 1841 1,7, i 1865 4,2; i Frankrig 1856 omtrent 1 Pund. Moreau de Jonnés føjer til dette franske Tal den Klage, at et saa lille Forbrug langt fra forslaar; den Fattige er ikke tilstrækkelig forsynet med de Uldklæder, Klimatet fordrer; man kunde, siger han, endog kalde saa ubetydeligt et Forbrug en offentlig Ulykke. Nu vel, siden den Tid er

Forbruget sikkert ogsaa taget betydelig til i Frankrig; i Tyskland stiger det stadig, og skaffer Væverindustrien nye Omraader og større Virksomhed. Jeg kunde paastaa, at det nittende Aarhundrede ikke kjender saadanne Fremskridt paa noget andet Omraade af vort sædvanlige daglige Forbrug. Vore Boliger ere ikke saa meget bedre byggede; Ernæringen er i det Hele taget maaske snarere bleven slettere end bedre.

Ganske vist staar der store Skyggesider lige over for disse Fremskridt. Man kan opkaste det Spørgsmaal, om det større Forbrug, der efter en Gjennemsnitberegning falder paa Befolkningens enkelte Medlemmer, udelukkende eller overvejende indskrænker sig til de velhavende Klasser. Et sikkert Svar herpaa er ganske vist ikke muligt. Man kan fremfor Alt spørge, om den fuldstændige Omdannelse af Produktionsmaaden har bragt Producenternes store Mængde i bedre eller slettere Kaar; om Væverarbejderen i Aaret 1800 i det Hele var bedre stillet end i Aaret 1870. Ogsaa herpaa er det vanskeligt at give et klart og kort Svar: Udviklingens Gang har ikke i alle Grene været den samme; Væveren har ogsaa taget Del i den økonomiske Kulturs almindelige Fremskridt; men at Spinderens og Væverens særlige Stilling for en stor Del er bleven slettere, kan ikke nægtes. Væverindustrien staar des værre ogsaa deri øverst, at den i de grelleste Farver viser os de store Omdannelser af huslig Bibe-skjæftigelse til haandværksmæssigt Arbejde, af haandværksmæssigt Husarbejde til fabrikmæssig Storindustri, af Haandarbejde til Maskinarbejde, og den byder det rigeste Stof for de sociale og legislative Spørgsmaal, der knytte sig hertil. Netop ved disse Spørgsmaal, ved Skildringen af de forskjellige økonomiske Former, der

efterhaanden fortrængte hverandre, vilde jeg gjerne dvæle lidt nærmere.

De forretningsmæssige Former, i hvilke Væverindustriens gradvise Udvikling viser sig for os, ere disse:

- 1) først Produktionen som Daglejerens, Bondens, Haandværkerens Bibeskjæftigelse i hans eget Hus, først og fremmest beregnet paa Familiens eget Behov, men ved Siden deraf dog ogsaa paa Forhandling; dernæst
- 2) den forretningsmæssige Vævning for Kunder, der overgive Væveren Garnet og lade væve, hvad de behøve; hermed forbinder sig som oftest
- 3) den haandværksmæssige Vævning paa egen Risiko beregnet paa den stedlige Afsætning og paa Afsætning paa de ugentlige og aarlige Markeder;
- 4) endelig den Vævning, der er beregnet paa Afsætning i det Store; den kan paa en dobbelt Maade optræde som Husindustri, i det Væveren enten kan væve for Fabrikkerne det disse tilhørende Garn paa den opgivne Maade og efter de givne Mønstre, i hvilket Tilfælde Væveren altsaa kun tjener Væverlønnen, — eller saaledes at Væveren paa egen Risiko køber Garnet og forfærdiger Stofferne, som han da sælger til Fabrikkerne til videre Forhandling. Men denne Form af Væverindustrien kan ogsaa ganske mangle Karakter af Husindustri, og gaa over til de store Fabrikkers Driftsform; af forskjellige Grunde har dette været Tilfældet, i alt Fald i de Grene, hvor den mekaniske Væverstol endelig har sejret over Haandvæven.

Det maa være mig tilladt endnu at indskyde et Ord om selve Vævens Historie.

Den gamle paa glatte simple Varer beregnede Væver, kunde jeg sige, Aartusender gammel. Den kinesiske og indiske Væv har de samme Hovedbestanddele som Nutidens, kun er Ordningen heraf lidt anderledes. Igjennem hele Middelalderen havde Væven i Nederlandene og de nordtyske Uldvæveregne allerede i Hovedsagen den Form, som den har bevaret lige til vore Dage. Det var denne Væv, der i det femtende Aarhundrede gav den schwabiske Linnedindustri dens Verdensberømmelse, og som senere bragte den store vestfalske eller ravensbergske Exportindustri, den schlesiske Linnedindustri, det sachsiske og preussiske Tøjmageri i det attende Aarhundrede i Blomst. Der behøvedes kun en noget forbedret Indretning, navnlig et forbedret Antal af Trin, for at muliggjøre den i det syttende Aarhundrede i Tyskland fra Nederlandene indførte Vævning af kunstig mønstrede Stoffer, Drejl og Damask. Det, en sædvanlig Stol kunde præstere om Dagen, var naturligvis forskjelligt efter Stofferne Bredde, Garnets Finhed og andre Omstændigheder; men man antog, at der i Gjennemsnit produceredes 3 til 6 Alen med tolv Timers Arbejde.

John Kays allerede nævnte Hovedforbedring af Væverstolen, hvorved der gaves Væverskytten en langt hurtigere Bevægelse, gjorde det muligt at væve bredere Tøjer, og forøgede derhos den daglige Produktion i det Mindste til det Dobbelte. I Tyskland fandt denne Opfindelse først almindelig Udbredelse i Tyverne. Senere fik den sædvanlige Væverstol endnu en Forbedring, i det der føjedes en Mekanisme til, der paa den nemmeste Maade afvikler det færdige Tøj.

Den første mekaniske Væverstol, det vil sige: en Stol, der ikke sattes i Gang ved et Menneskes Træden,

men ved Omdrejning af et Haandtag, var bleven bygget 1750 af Vaucanson. Men denne Indretning var ikke praktisk. I Aaret 1785 tog Theologen Dr. Cartwright Patent paa sin mekaniske Væverstol; men Anvendelsen heraf strandede endnu derpaa, at Bomuldstraadene ikke vare faste nok og ikke kunde udholde Maskineriets kraftige Slag. Herpaa blev der dog i 1802 raadet Bod ved Opfindelsen af en ejendommelig Maskine. Men selv i 1813 fandtes der næppe 4000 saadanne mekaniske ved Vand eller Dampkraft drevne Væverstole i England, da de i dette Aar næsten alle bleve ødelagte ved Vævernes Opstand. Fra da af begyndte de imidlertid at finde videre Udbredelse. Horrock i Stockport havde betydelig forbedret Stolene, og endnu mere lykkedes dette for Roberts i Manchester, hvis Stole fra 1822 ogsaa begyndte at vinde Udbredelse i Tyskland. Men endnu i lang Tid blev Anvendelsen heraf indskrænket til Bomuldsvævning; senere udstrakte den sig dog ogsaa til Linnedvævning og til sidst — om end efter en indskrænket Maalestok — til Silkevævning. Egentlig større Fremskridt end selve Væverstolen have Hjælpemaskinerne gjort, saasom Spolemaskinerne, Rendingsmaskinerne, Klister- og Appreturindretningerne o. s. v. o. s. v. Paa flere Maader have disse Hjælpemaskiner givet den lille Industri Dødsstødet; den kunde ikke indføre disse dyre Maskiner. Til Dels sker Vævningen i vore store Fabrikker endnu den Dag i Dag paa Haandvæven; men alle de andre Hjælpemidler ere bragte i Anvendelse.

En Række yderligere Forbedringer af Væverstolen har man lige til den allerseneste Tid næsten kun forstaaet at anbringe ved Haandvæven, meget vanskelig eller slet ikke ved Maskinvæven, saaledes fremfor Alt den efter

sin Opfinder benævnedes Jacquardindretning, hvorved det (1808) først blev muligt paa en fuldendt Maade at anbringe en kunstnerisk Tegning i Varerne. Men ogsaa andre komplicerede Stole, f. Ex. Korsetstolen, have lige til den nyere Tid overvejende holdt sig som Haandstole.

Det, de forskjellige Stole kunne levere, kan nu til Dags gjennemsnitsvis antages at være Følgende: den med John Kays Forbedring forsynede Haandstol kan daglig forarbejde omtrent 8 Alen fint, 20 Alen stærkt Lærred, 25 til 30, under visse Omstændigheder endnu mere, glatte Bomuldsvarer; Jacquardstolen leverer 5 til 6 Alen, Korsetstolen 3 Alen. Maskinstolen leverer af simple Varer 40 eller flere Alen Linned- og Bomuldsstoffer; derhos har den det Fortrin, at den giver mere ensartede Varer. I Uldvæverierne giver Haandstolen 5 til 10 Alen, Maskinstolen næppe meget over 10 til 12 Alen.

Priserne paa de forskjellige Stole ere forskjellige efter Stolens Styrke; til Bomuld og Linned har man lettere, til Uld sværere. I Fyrretyverne anslog man Prisen paa den simple Linnedvæverstol til 6 Thaler. Nu regnes i Schlesien Prisen paa Væverstolen med Tilbehør til mellem 11 og 30 Thaler. I Provinsen Sachsen kommer en god Haandtøjevæverstol, der maa være stærkere bygget end en Linnedvæverstol, paa 20 Th. Mährlen anslaaer en god Bomuldsstol til 11 à 12 Th., en smal Jacquardstol til 42 à 43 Th., en bred til 115 Th., en Korsetstol til 29 à 30 Th., en Maskinstol til omtrent 130 Th. De simple Maskinstole, der i Kongeriget Sachsen anvendes til blandede Stoffer, koste (loco England) 80 Th., de komplicerede 120 Th. Man ser heraf, at Anskaffelsen af en Maskinstol heller ikke for mindre Forretningsfolk vilde være uoverkommelig, naar der blev sørget for de andre nød-

vendige Indretninger til dens Opstilling, saaledes som dette i alt Fald af og til forekommer i England. — De forskellige Stoles Priser og Arbejdsdygtighed ere naturligvis ikke ene men dog i en væsentlig Grad bestemmende for vedkommende Produktionsmaades Rentabilitet; Bevægkraftens Bekostelighed, den tekniske Mulighed af at anvende Maskinen til visse Garnsorter og Stoffer, saa vel som en Række andre Omstændigheder maa tages med i Betragtning.

Men lad os efter disse tekniske Mellembemærkninger vende tilbage til de alt nævnte økonomiske Hovedformer for Væverindustrien.

Den huslige Vævning konkurrerede længe — indtil den nyeste Tid — ikke paa nogen umiddelbar Maade med den industrimæssige. Hvor Bonden, Haandværkeren paa Landet og Daglejeren kunde skrabe sig et Par Daler sammen til en simpel Væverstol; hvor denne Beskæftigelse havde været Skik og Brug i Aarhundreder; hvor den paa en naturlig Maade sluttede sig til Vedkommendes egen Produktion af Uld og Hør, — dér gjorde man ingen Fordring paa en teknisk fuldendt Vare. Dér blev Trangen til Klæder billigst og bekvæmst tilfredsstillet paa denne Maade, saa længe der var Tid dertil og Arbejdskraft, hvilken uden denne Bibeskæftigelse vilde være forbleven ubenyttet om Vinteren. Jo mangelfuldere Samfærdselen var, jo færre Butikker der fandtes i den nærmeste Kjøbstad eller Markedsplads, des nødvendigere var denne primitive Form af Væverindustrien.

I Preussen, Posen og Pommern bliver endnu en Del af det Uldtøj, Landbefolkningen bærer, forfærdiget paa denne Maade. Antallet paa de Uldvæve, der brugtes til Bibeskæftigelse, tog i den preussiske Stat til indtil 1840,

og begyndte først da at tage af og det endog kun temmelig langsomt. Man talte i 1840 6072 saadanne Væve, i 1861 endnu 4447.

Men langt mere udbredt som huslig Bibeskjæftigelse var og er Linnedvæveriet, medens Bomuldsvæveriet, der opstod meget senere og hurtigt udviklede sig til Industri, aldrig paa en lignende Maade blev en fortrolig Bibeskjæftigelse for Smaafolk. Tallet paa de til Bibeskjæftigelse brugte Stole har næsten fordoblet sig i den preussiske Stat siden 1816 (1816 brugtes der i Alt til Bibeskjæftigelse 164,870 Stole, 1846: 291,129, 1855: 299,027, 1861: 276,266; heraf faldt paa Linnedvæveriet: 1846: 278,122, 1855: 288,031, 1861: 264,135). Først i de sidste 20 Aar er denne Art Virksomhed taget noget af i Vesten, hvorimod den i Østen fremdeles har været i Stigning. I Vesten er det ikke saa meget det billigere Maskinprodukt, der foranlediger Bonden til at opgive sin tidligere Husvævning og føre sit Hør til Torvs for dær at omsætte det mod Linned; det er endnu mere Mangelen paa Arbejds-kraft, der tvinger ham dertil. Arbejdet er taget til i Hus og Gaard, paa Engen og i Marken; Driften er bleven mere intensiv, og alligevel har man færre Folk, mindre Tyende end før; de yngre Sønner og Døtre have ikke længere Lyst til at forblive ugifte i Hjemmet.

Efter et Overslag, som jeg har gjort over hele Toldforeningens Linnedvævning, kom der 1861 paa den huslige Bibeskjæftigelse et Aarsudbytte paa omtrent 50, paa den industrielle Produktion derimod 300 Millioner Alen, medens den huslige Bibeskjæftigelse i Frankrig 1850 efter Morau de Jonnés havde udgjort den langt overvejende Del af den samlede Produktion.

Det antyder allerede et Skridt videre frem i Arbejds-

delingen, naar Vævningen ikke længere sker i Familiene, men hos den stedlige haandværksmæssige Væver. Det i Familien spundne Garn blev sendt til Væveren, der da skulde levere det raa Tøj tilbage, som Husmoderen derpaa lod blege, farve og gjøre færdigt. Fattige Folk, der ikke kunde overkomme en Væverstol, ligesom den velhavende Middelklasse, Borgernes og Embedsmændenes Koner, der allerede følte sig for fornemme til selv at væve, bare sig ad paa denne Maade. I de Egne, hvor der blomstrede et kraftigt Exportvæveri, arbejdede Væverne næsten altid foruden for Kjøbmænd for private Kunder. I andre Egne søgte denne Slags Vævere, naar de havde sparet Noget sammen, om muligt ogsaa at arbejde paa egen Regning og enten selv at aabne en Butik eller sælge til en Mester paa Egnen, der allerede var i den noget lykkeligere Stilling. Saa kaldte man dem ikke længere «Lohnweber», men «Kaufweber». Disse droge til de ugentlige og aarlige Markeder for at afsætte de af dem forfærdigede eller opkjøbte Varer. Saaledes gik Vævningen for private Kunder overalt mer eller mindre over til den stedlige haandværksmæssige Vævning.

Denne stedlige Produktion leverede de i Landet brugelige, almindelige gængse Stoffer, fremfor Alt det simple Huslærred, i det Højeste noget Drejl, senere ogsaa noget Damask eller Jacquardlinned, men ikke meget; i Aaret 1820 var der saaledes i Württemberg kun 28 finere Vævere, men derimod 17,492 simple Linnedvævere. Den leverede dog ogsaa, men kun i meget ringere Omfang, simple Kattuner, Halvbomuldstøjer, farvet Kotonette, dette brogede Tøj, der i de lavere Klasser og Mellemlasserne dels bruges til Børne- og Kvindeklæder, dels til Sengklæder, og enkelte andre simple ældre Tøjsorter.

Denne overalt udbredte stedlige haandværksmæssige Produktion maatte ganske vist konkurrere med Væverbyernes og Væveregnenes Masseproduktion; men det var dog ikke saa vanskeligt: denne leverede for største Delen de finere bedre Stoffer for de højere Klasser, de store Byer, Hoffet, Militæret, eller ogsaa arbejdede den for Exporten, og da den indenlandske Handel kun var saa lidet udviklet, var det næsten lettere at sende det schlesiske Lærred over Hamburg til Amerika og Indien end at op-søge Vejen til det øvrige Tysklands afsides beliggende Landsbyer og Smaabyer. For øvrigt var der endnu en betydelig Forskjel mellem Væverindustriens forskellige Grene. Uldvævningen og Bomuldsvævningen var, som Lokalforretning betragtet, langt fra ikke saa udbredt som Linnedvævningen.

Man kan, efter hvad Statistikken fremviser, paastaa, at denne Form af den stedlige Væverindustri i en væsentlig Grad har udvidet sig endog i Trediveerne og Fyrreerne, det vil sige lige ind i Jærnbanernes og de store Samfærdselsmidlers Tidsalder, men at Omslaget ogsaa da er indtraadt, hvorpaa den lille haandværksmæssige Drift efterhaanden er bleven undertrykt. Dog er den endnu langt fra overalt forsvunden. Mange Slags Aarsager medvirkede til, at den gamle Driftsmaade hist og her blev opretholdt. Til Dels leverede den store Industri slet ikke det, de lavere Klasser plejede at bære og ønske. Husmødrene i disse Klasser foretrække endnu som før at købe paa det aarlige Marked hos de dem personlig bekendte Vævere. Det sædvanlige Lærred, der forekommer i den store Handel, skal fremfor Alt udmærke sig ved at være smukt bleget, ved god Appretur og smukt Udseende; men for den stedlige Smaahandel behøves Sligt ikke. Svært, varigt

til Dels ubleget Lærred uden Appretur forlanges paa Markederne. Til Dels holder den stedlige Propuktion sig oppe derved, at den lader sig nøje med lavere Priser og mindre Gevinst. Den lille Vævermester, der har sit eget Hus og sin egen Have, kan dog fremdeles bestaa, om end ikke saa godt som før. Mange holde sig derved, at de i Stedet for at være Producenter fortrinsvis blive Handlende. Den stedlige Smaahandel er jo dog fremdeles uundværlig. Tøjmagere og Vævere, tilskriver man os fra Bunzlau, købe Varerne af de større Fabrikker og leve næsten udelukkende af Handel. Om de sachsiske smaa Tøjmagere skriver en kompetent Meddeler: ogsaa her er Haandværket gaaet over til ren Handel. Den stedlige haandsværksmæssige Produktion holder sig altid længst dér, hvor den lille Industri overhovedet har en lettere Stilling, det vil sige i Egne, hvor Formuen er mere lige- lig fordelt, i de store Landsbyers og smaa Byers Egne, i Smaabøndernes Egne, hvor en tarvelig Middelstand giver hele Samfundet dets Præg.

Men i Længden gaa de stedlige spredte Forretninger dog tilbage. Paa den skarpeste Maade har denne Udvik- ling fuldbyrdet sig i Tøjmageriet. Herom maa der dog endnu tilføjes nogle Ord:

Tøjmagerhaandværket var i Tyskland efter forrige Aarhundredes Midte næsten overalt opblomstret paa Ny; Anskaffelsen af smaa Uldgarnsspindemaskiner var ogsaa mulig for de mindre Tøjmagere; med den stigende Vel- stand steg ogsaa den indenlandske Efterspørgsel; en kon- centreret Husflidsindustri og store Klædefabrikker havde ved Siden deraf allerede før 1831 udviklet sig hurtig; men de leverede de finere Varer, de havde kastet sig over Ex- porten og trykkede derfor ikke saa meget de smaa stedlige

Forretninger; den stigende Udførsel gavnedes tvært imod disse. De udvidede sig derfor næsten overalt endog til henimod Aaret 1840; men omtrent paa denne Tid, ja til Dels allerede i 1833 begynder Omslaget. Strax efter Tilslutningen til Toldforeningen havde det vist sig, at det vilde være vanskeligt for de sydtyske Tøjmagere at konkurrere med de rhinske, sachsiske og brandenburgske Forretninger. Det viste sig nu, at de smaa Tøjmagerforretninger, hvoraf der i Württemberg var opstaaet saa mange i Aarene 1825 til 1833, havde paataget sig en for forskjelligartet Produktion, og efterhaanden som Handelen udviklede sig, vilde den stedlige Afsætning ikke længere gaa for dem. Heller ikke Overgangen til Mode- og Sommerstoffer nyttede Smaamestrene. Hver sjette Tøjmager gik i Württemberg i Aarene 1840 til 1847 fallit. Og dog, siger Mährlen, faldt de fleste Falliter ikke i disse Aar, men først i de følgende Aar 1847—53. Noget Lignende fortælles om det bajerske Tøjmageri: medens det tidligere var udbredt over hele Landet, gaar det nu, siger «Bavaria», næsten overalt tilbage; mange flittige Hænder gaa over til andre Næringsveje; hvor der tidligere fandtes en driftig Forretning, findes nu kun et ynkeligt lille Haandværk. Men ogsaa i Preussen og Sachsen gik den samme Krisis for sig. Om Kongeriget Sachsen skriver Wieck i 1840: De smaa Tøjmagere fortjene trods store Anstrængelser næppe nu saa meget, at de kunne holde sig; selv naar de anstrænge sig, kunne de ikke levere Tøj som Fabrikkerne; deres Varer ere ganske anderledes; Konkurrencen har gjort dem billigere, men de ere ogsaa blevne saa meget utættere, lettere valkede og ikke længere godt opkradsede. Det kan med temmelig stor Sikkerhed forudsiges, hedder det, at Smaamestrenes enkeltstaaende

Forretninger efterhaanden maa gaa op i Fabrikdriften eller i Husindustrien, saaledes som det er sket i England og Nederlandene. Den lille Industris Forfald viser sig fremfor Alt tydelig i Tilbagegangen i Tallet paa Maskingarn-spinderierne, der indtil den nyere Tid næsten udelukkende vare i Tøjmageriets Besiddelse. I Preussen talte man 1837 3345 saadanne Spinderier gjennemsnitlig med 103 Spindler hver; i 1861 talte man kun 1109, men hvert Spindleri havde da gjennemsnitlig 587 Spindler.

Det var imidlertid ikke Maskinstolen, hvis Konkurrence ødelagde Tøjmageren: i Preussen, hvis Fabrikater stod og endnu staa øverst i Toldforeningen, udgjorde Maskinstolene først i 1846 4,1 pCt., ja selv i 1861 kun 11,1 pCt. af samtlige Uldvæve. Endnu den Dag i Dag lade mange Uldfabrikker deres Varer forarbejde ude af Huset hos smaa Mestre paa sædvanlige Væve. Hvad de smaa enkeltstaaende Tøjmagere ikke kunde naa, det var paa den ene Side det forbedrede Spindleri, paa den anden Side de forbedrede Metoder at valke paa og at opkradse Ulden paa, som indførtes i de store Forretninger. Cylindervalken, Transversal-, Longitudinal- og Diagonalcylindermaskinerne, de hydrauliske Presser og flere andre Maskiner havde epokegjørende Betydning. Det var dyre Maskiner, som ikke vare let overkommelige for Smaafolk. Ganske vist havde flere af de Driftsherrer, der arbejdede sig op til store og velhavende Fabrikanter, oprindelig været smaa Tøjmagere; men det var et Maal, som kunde Dygtigste og Intelligenteste naaede. De gik fremad; de bragte Toldforeningens Klædeudførsel fra 1840 til 1864 op til det fire- eller femdobbelte Beløb; de opstillede i deres Fabrikker stedse flere og flere Væverstole: i Preussen fandtes der 1831 15,360 Uldvæverhaandstole, 1846

22,967, 1861 33,273. Men en stor Mængde af selvstændige smaa Tøjmagere forarmedes, udvandrede eller gik over til andre Beskæftigelser. I den finere Væverindustri, der forarbejdede Dameklæder, Modestoffer o. s. v., og som ikke har eksisteret længe i Toldforeningen, fandtes der lige fra Begyndelsen af næsten kun store Forretninger. De Varer, der her leveredes, udkræve en høj Grad af teknisk Fuldendelse. Det engelske Forbillede, den engelske Konkurrence tvang Tyskland til at følge samme Vej.

Med disse Betragtninger over de mindre Tøjmageres Forhold have vi egentlig alt naaet det sidste Punkt i vor Udvikling: den Væverindustri, der væver for Afsætning i det Store. For imidlertid ret at forstaa Forskjellen mellem den ligeledes for Afsætning i det Store arbejdende Husindustri og de store Fabrikker, er det nødvendigt endnu en Gang at gaa langt tilbage i Fortiden og at rette Blikket mod Husindustriens Begyndelse.

Netop i Væverhaandværket finde vi meget tidlig talrige smaa Forretninger forenede paa samme Sted, med fælles Indretninger og med meget stor Afsætning paa fremmede Markeder. I Gent skal der i det 13de og 14de Aarhundrede have været 40,000 Væverstole; i Brügge skulle paa den højeste Blomstrings Tid 50,000 Mennesker have levet af at bearbejde Uld. I Köln blev 1800 Tøjmagere paa én Gang forviste efter en Opstand af Væverne. Augsburg talte endnu i 1610 6000 Linnedvævere.

Det var en Masseindustri, men det var ikke nogen Storindustri. De enkelte Vævere vare til Dels rige Folk og gik som saadanne over i Samfundets højere Klasser, — saaledes de meget berømte Fugger i Augsburg; men saa længe de førte Forretningen, vare de Mestre som de

Andre; som oftest var det dem forbudt at grunde større Forretninger, at have et større Antal Væve; men for øvrigt fulgte jo alle de enkelte Mestres Underordning under den samme fælles Ordning af Tidsaanden og den daværende Tekniks Standpunkt. Der var i det Hele en stor Mængde småa Producenter, der kun vare i Besiddelse af middelmaadige tekniske Kundskaber og manglede Uddannelse som Handelsmænd, og som derfor kun da kunde arbejde for Verdenshandelen, naar visse vanskeligere og dyrere Apparater overtoges paa fælles Bekostning, naar Lavet eller Byen skaffede dem Afsætning, hvilket denne ikke kunde gjøre uden at have vaagent Øje med Produktionen, uden at sørge for at alle de enkelte Smaamestre arbejdede paa samme Maade og uden at indestaa for reelle Varer. Lavene — der i dette Tilfælde virkede som sande Produktionsforeninger — oprettede Anstalter, hvor Ulden blev rensset og kartet; de anlagde Valkemøller og Sliberier; de lejede store fælles Rum, hvor Tøjet blev tørret, Haver, hvor det blev bleget, Magasiner, hvor det blev forhandlet. Lige saa ofte som Lavet overtog selve Byen saadanne Anstalter. I ethvert Tilfælde virkede den for Afsætningen uden for Byen. Omvendt var Lavet i sin bedste Tid lige saa meget en kommunal Avtoritet som en Forening af Interessenter. Og for saa vidt gik begges Virksomhed altsaa i samme Retning.

Da Lavs- og Kommuneaanden senere, i det syttende og attende Aarhundrede, faldt saa dybt, at den ikke længere var i Stand til at fremkalde nogen sund selvstændig Handling, maatte den territoriale Fyrstemagt og Embedstanden træde til. Den fyrstelige Magt overtog Arven efter det døende Byregimente, i det den ved sine Reglementer, sine Skuemestre o. s. v. sørgede for Smaamestrenes

nødvendigvis ensartede Produktion, og i det den med Statens Midler sørgede for fælles Indretninger og Anstalter. Paa Grund af Teknikkens daværende Standpunkt, den daværende tyske Haandværkerstands Dannelse, og de kun sparsomt tilstedeværende Kapitalmidler var en blomstrende Industri kun mulig paa denne Maade, eller ogsaa slet ikke mulig. Roscher bemærker meget rigtigt, at en saadan Regeringsvirksomhed erstattede, hvad Smaamestrene ellers ganske maatte mangle: ved sine tekniske Raadgivere forbandt den Haandværket med Videnskaben; ved sine Handelskonsuler skaffede den Kundskab til fremmede Markeder; ved sine Skue- og Stempelanstalter gav den Haandværket et stort Firmas vidtbekjendte Navn. En stor Fabrik har Enhed i sig selv; for denne tidligere Husindustri's Enhed maatte der sørges ved Reglementer, ved Lavs-, Kommune- og Statsanstalter.

Og hvilken Højde naaede ikke netop i Preussen, «hvor», som den hannoveranske Lærde Gottlob von Justi udraaber, «man sjælden glemmer de sande Forholdsregler for Industriens Blomstring,» — hvilken Højde naaede ikke Husindustrien i forrige Aarhundrede der netop ved Hjælp af denne Omhu! Hvorledes blomstrede ikke den schlesiske og ravensbergske Linnedindustri! Mere og mere betalte Tyskland sine Kolonialvarer med Linned. Tysk Linned gik til de spanske og hollandske Kolonier, til Nordamerika, til England. Alene fra Schlesien blev der i 1777 sendt for 3 til 4 Millioner Thaler Lærred direkte til Spanien. Henimod Aaret 1800 naaede den aarlige Udførsel af Lærred fra Preussen en Værdi af henved 13 Mill. Th. Hovedudførselen af preussiske Stoffer gik til Østen, frem for Alt til Polen og Rusland. Medens Mirabeau antager, at der i Frederik den Stores sidste

Regeringsaar i Alt produceredes for 5,8 Mill. Th. Uldvarer i den preussiske Stat og udførtes for 1 Million, anslaaer Krug i 1802 den samlede Produktion til 13 Millioner og Udførselen til 7 Millioner Thaler. Da Rusland efter de napoleonske Krige ogsaa afspærrede sig fra Tyskland ved prohibitive Toldsatser, skulle hen ved 250,000 tyske Haandværkere være dragne over Grænsen, og heraf skal den allerstørste Del være falden paa Tøjmagerne.

Den daværende Husindustri Vævere vare næsten overalt smaa selvstændige Entreprenører, der opkjøbte Hørgarn og Uld og lod det blive spundet, hvorpaa de forfærdigede Stapelartikler deraf ganske saadan som Reglementerne foreskrev dem, lod dem stemple af Skuemestrene og solgte derpaa — som oftest uden nogen Faktors eller Kommissionærs Mellekomst — Varerne paa Markederne til saakaldte Kjøbmænd, der lod Stofferne blege, farve og gjøre fuldstændig færdige for derpaa at bringe dem i Verdenshandelen. Kjøbmændene vare selv for største Delen Vævere, der havde tjent sig nogen Formue. De modtog Bestillinger fra Hamburg, Bremen eller selve Afsetningslandene.

Fordelen ved denne Organisation bestod deri, at Gevinsten saaledes fordeltes mellem flere smaa Driftsherrer. Fremdeles medførte den, at selv Smaafolk kom til at nyde Godt af Exportindustrien, der slog sig fast paa Landet, og muliggjorde en heldig Forbindelse med Dyrkningen af et lille Stykke Jord. Det var dette sidste Fortrin, der for Exempel fik Englænderen Bowring, da han i 1839 berejste Toldforeningen, til at udbryde i begejstrede Lovtaler over den tyske Væverindustri i Modsætning til den engelske.

Derimod var det allerede den Gang ikke muligt at

overse Skyggesiderne. Det store Flertal af Mestre kunde ikke løsrive sig fra det Nedarvede. Den Kjøbmand, der forlangte en ny Vare, maatte sætte en hel Skare af Folk, lige fra Spinderen til Appretøren, i Bevægelse; han maatte lære dem Allesammen; snart var han afhængig af det Ene, snart af det Andet. Ofte stod Reglementerne i Vejen saa vel som Skuemesteren, der ikke vilde vide noget af nye Sorter at sige. Store Fremskridt i Teknikken have altid været skæbnesvangre for enhver Art Husindustri, fordi saa mange smaa udannede Mestres Fremskridt, der desuden skal ske i samme Tempo, møder tusende forskellige Hindringer.

Men til de i England og andensteds gjorde Fremskridt stødte der nu i Begyndelsen af indeværende Aarhundrede andre skæbnesvangre Omstændigheder: Kontinentalsystemet ødelagde vor Export, og i Indlandet opstod der derved Overproduktion; efter Freden i 1815 traadte andre Staters Beskyttelsessystemer hindrende i Vejen; det blev umuligt paa Ny at konkurrere med England, efter at det under Kontinentatsystemet havde erobret vore tidligere Markeder, og efter at særlig dets Linnedindustri ved Hjælp af en Række Statsforholdsregler hurtig havde hævet sig.

Men lad os nærmest betragte den Husindustri, der led mest, fordi den hidtil mest havde arbejdet for Exporten. Lad os betragte Linnedvæveriet.

En lille Del af Kjøbmandsvæverne og de almindelige Linnedvævere, og det netop de mest velhavende, gik, efter at Afsætningen var standset snart over til andre Næringsveje; den store Mængde af middelmaadige og slette Vævere blev i Forretningen; Konkurrencen blev endnu mere forøget derved, at mange Andre trængte paa, Daglejere, Arbejdere, andre smaa Haandværkere, der vare

blevne brødløse i de daarlige Tider og nu, da den ny frisindede Næringslovgivning ikke lagde dem Hindringer i Vejen, haabede at finde Frelse i Spinderierne og Væverierne. Mere og mere begyndte man, særlig i Schlesien, at forsøge, om man ikke ved en hurtig, slet og forfalsket Produktion kunde indhente, hvad man tabte ved de trykkede Priser. Efter Næringsfrihedens Indførelse havde man enten kun slapt hævdet Reglementerne eller ogsaa ganske afskaffet dem. I Schlesien mærkede man de skadelige Følger heraf snart saa stærkt, at den offentlige Mening i Tyverne ganske almindelig forlangte Lavsreglementernes Gjenindførelse. I det Mindste til Dels indførte Regeringen dem ogsaa igjen i 1827. Varernes Undersøgelse og Stempling blev dog en frivillig Sag; man vovede ikke at gjøre den obligatorisk; Modstanden herimod var for stor. De store reelle Forretninger trængte i Virkeligheden heller ikke hertil; for dem vare Forskrifterne og Besigtigelserne kun en Hindring. Det store Tal af dem, der leverede slette og forfalskede Varer, kæmpede herimod af modsatte men forstaaelige Grunde.

De trykkede Linnedpriser, der navnlig faldt paa Grund af Bomuldstøjernes sejrige Konkurrence, gjorde Tilstanden endnu værre. Stedse heftigere lød de tyske Konsulers Klager over, at man ved at levere saadanne slette Varer til sidst vilde gjøre sig det umuligt at afsætte dem. Den ny Blegningsmethode blev for en Del indført, uden at man ret forstod den. Forbrændte Varer, der næppe kunde holde sammen, siger en avthentisk Beretning, blev efter at være blevne styrkede og forsynede med Appretur pakket ned for at blive udført. Den bedrageriske Blanding med Bomuld tog Aar for Aar til, fordi mange Huse kun paa den Maade troede at kunne udholde de trykkede

Priser. Kun faa solide store Huse, som Kramsta i Schlesien afholdt sig herfra og bevarede derved deres Afsætning. En stedse større Del af Væverne saa sig nødt til at søge Arbejde hos dem.

Tallet paa Linnedvævere tog mærkelig nok først af efter den værste Nød i Fyrrerne, efter at Hungerstyfus'en havde bortrevet Hundreder. Folk fandt sig, da de i deres Nød vare ude af Stand til at gribe til andre Næringsveje, i den stedse stærkere Formindskelse af deres Fortjeneste. Den almindelige Væver kunde med 16 Timers dagligt Arbejde ikke længere tjene mere end $2\frac{1}{2}$ à 3 Sgr. (10 à 12 Sk. dansk). Det saa ud som om en dump apathisk Resignation havde lejret sig over Væveregnene. Aar for Aar opvoxede der en svageligere Slægt. Folk arbejdede kraftig og vare flittige indtil Overmaal; Drukenskab og andre stærkt fremtrædende Laster fandtes heller ikke i Væveregnene; men der manglede enhver højere teknisk og aandelig Dannelse og alle Dannelseselementer i de fjærne Bjærg egne. Altfor tidlige Ægteskaber og stor Børnerigdom var som sædvanlig Følgerne af en Tilstand, der syntes ikke at kunne forværre sig. Væverne sank stedse dybere og dybere i Gjæld. De maatte sælge deres Væve, og saa betale 4 Thaler i aarlig Leje af en Væv, der var 6 Thaler værd. I lang Tid havde de savnet Midler til at købe Garn, og havde maattet arbejde for Løn for Kjøbmændene og Faktorerne.

Jo større Vævernes Nød blev, og jo mere de bleve forgjældede, desto mere bleve de ogsaa afhængige af Mellemmændene, af Faktorerne. Jo mere hele Forretningen kom i Hænderne paa nogle faa store Huse, jo mere et Hus beskæftigede Vævere i en Afstand af 10—20 Mil, — desto nødvendigere maatte dette Mellemed synes at

være. De tidligere Overenskomster paa Linnedmarkederne slog af flere Grunde ikke mere til. Væveren ejede jo ikke længere Varerne; Garnet maatte bringes ham. Han forfærdigede heller ikke længere saadanne Varer, som Reglementerne foreskrev, men saadanne Varer, som Fabrikkerne forlangte; der maatte altsaa gives ham udtrykkelig Besked paa, hvorledes de skulde være. Forretningsforholdet er nu i Reglen følgende: Kjøbmanden eller Fabrikanten tilmaaler Faktoren Garnet til en bestemt Kommission; en vis Pris for det Vævede bliver bestemt. Hvor Faktoren lader væve, og hvad han betaler Væveren, derom bekymrer Kjøbmanden sig ikke. Væveren faar tilige med Tøjprøven i Reglen en saakaldet «Scheerzettel», hvorpaa Kjøbmanden efter Forgodtbefindende angiver de Bøder for Fejl, der skulle fradrages i Betalingen. Kjøbmanden formindsker saa, med Rette eller Urette, Betalingen til Faktoren, og denne afkorter atter Væverens Løn. Beklager Væveren sig hos Faktoren, saa henviser denne ham til Kjøbmanden; beklager han sig hos Kjøbmanden, faar han til Svar, at han maa holde sig til Faktoren: Kjøbmanden kan jo slet ikke vide, hvilket Stykke, han har vævet. I endnu højere Grad maa Væveren finde sig i Alt, naar han modtager Bestillinger uden denne «Scheerzettel»; i saa Tilfælde er han ganske i den næsten altid raa, haarde og pengegridske Mellemands Haand; derfor vedtoges det ogsaa paa Væverforsamlingen i Chemnitz i 1870, at ingen Bestillinger mere skulde modtages uden «Scheerzettel». Klage gjør den fattige Væver ikke; i saa Tilfælde vilde han jo ikke mere modtage Bestillinger af Faktoren. Ofte kan han heller ikke lade det komme saa vidt, fordi der foreligger virkelige Misligheder fra hans Side. Nøden og den Uret, som Væveren tror at maatte

taale, har i mange Egne bragt det saa vidt, at Væverne saa vidt muligt se at lægge noget Garn til Side. De to Parter befinde sig saaledes i en Art Krigstilstand og søge gjensidig at bedrage og forurette hinanden.

Den værste Mislighed ved Faktorsystemet bestaar deri, at det ophæver enhver moralsk Forbindelse mellem Arbejdsgiver og Arbejder. Fabrikanten kjender ikke sine Arbejdere; han véd ikke hvilke, og hvor mange Folk han beskjæftiger; han føler ikke Ansvar for at have foranlediget dette bestemte Antal Folk til at have givet sig ind paa denne Næringsvej, og han føler sig derfor ikke forpligtet til saa vidt muligt vedvarende at beskjæftige dem i samme Antal. Den desuden i Væverindustrien saa stærke Vexlen i Efterspørgselen og Konjunkturerne tynger derfor saa meget stærkere paa Væverne.

Den tyske Linnedindustris Krisis var paa sit Højdepunkt i Fyrreerne; den blev langt mere bevirket af andre Omstændigheder end af Maskinvævningens Konkurrence: selv i Storbritannien og Irland fandtes der 1835 kun 309 Maskinlinnedvæverstole. Nej denne Krisis blev i en langt højere Grad fremkaldt af den Standsning i Handelen, de napoleonske Krige førte med sig; af Vanskelighederne ved senere at hæve sig op af Elendigheden og samtidig indføre en Række af Forbedringer, anvende Maskingarn, blege og forsyne Tøjerne med Appretur paa en bedre Maade; men fremfor Alt fremkaldtes den dog ved Forfalskningen af de producerede Varer og ved Regeringens og de ledende Kjøbmænds Mangel paa Evne til under Husindustriens System at hæve Væverne i moralsk, aandelig og teknisk Henseende paa en tilsvarende Maade.

I Halvtredserne kunde der endnu kun være Tale om den indenlandske Afsætning i Toldforeningen, som den

engelske og irske Konkurrence ligeledes gjorde os stridig. Husindustrien befandt sig atter bedre, hvor den vævede finere Stoffer, Damask, Drejl, Jacquardstoffer. Men den Væver, der kun forfærdigede det almindelige glatte Lærred, kunde endog i Begyndelsen af Tredserne kun tjene 2 à 3 Groschen daglig. I denne Branche have de store Fabrikker med Maskinstole nu afgjort sejret. Af Maskinstole til Vævning af Lærred talte man i Preussen 1855 kun 30, 1861 244, i hele Toldforeningen 350; 1867 skal der have været 1800 i hele Toldforeningen, medens Frankrig samtidig havde 4000, Belgien 3000, Storbritannien og Irland 20,000. I Aaret 1871 havde Frankrig 9000, Storbritannien og Irland 36,000 Maskinstole. For saa vidt angaar Vævning af simple Stoffer er Haandarbejdet og Husindustrien nu næsten overalt overvundet. I 1861 fandtes der endnu 42,860 Haandvæve i Preussen og 120,278 i hele Toldforeningen; men hvor mange af dem, der endnu er i Gang lader sig ikke bestemme, lige saa lidt som det kan afgjøres, hvor mange af dem der ere indrettede til mere kunstig og hvor mange til simpel Vævning.

Bomuldsvævningen har i det Hele en hel anden Skæbne at opvise end Linnedvævningen: medens denne gik tilbage, gik hin frem; ja paa forskjellig Maade fortrængte Bomuldsvævningen Linnedvævningen; en hurtig voxende Udførsel gav den Aar for Aar et større Spille- rum. Og dog er de tyske Bomuldsvæveres — det vil sige Arbejdernes — Historie næsten lige saa sørgelig som Linnedvævernes.

Bomuldsvævningen opblomstrede i Tyskland under Kontinentalsystemet: tidligere havde der kun været de beskedneste Begyndelsesgrunde til den; nu, da den

engelske Konkurrence var udelukket, blev den pludselig Herre over det indenlandske Marked. Og da senere Bomuldsindustrien i Preussen og Toldforeningen blev beskyttet med en temmelig betydelig Beskyttelsestold, var den atter i en lignende Stilling. Allerede 1836—40 havde Toldforeningen en Merudførsel af Bomuldsvarer paa 72,792 Centner, 1856—61 172,426, 1867 168,620, 1868 217,932 Centner. Ligeledes voxede Antallet af Stole og af Vævere, der navnlig rekruterede sig af Spindernes og Linnedvævernes Rækker, da disse Arbejder ikke længere kunde betale sig. I Preussen talte man 1816 12,690, 1840 48,540, 1861 78,210 Haandvæve til Bomulds- og blandede Varer.

Forretningsordningen var fra Begyndelsen af forskjellig fra Ordningen i Linnedindustrien. Det var jo ikke nogen gammel nedarvet almindelig udbredt Næringsvej; her skulde tvært imod skabes en hel ny Industri, en Industri, hvis Produkter glædede sig over en stedse stigende Søgning, da de paa Grund af deres Billighed tillod de fattigere Klasser at klæde sig bedre, og derhos paa Grund af Forarbejdningens Forskjelligartethed tjente de højere Klassers Luxus. Bomulden var ogsaa det Stof, paa hvilket alle de nye Maskiner og Fremgangsmaader lettest lod sig anvende. Benyttelsen af alle de Muligheder, som dette Stof — allerede for længe siden kaldet den moderne Industris Protevs — bød, maatte i en særlig Grad ægge Ingeniørernes, Fabrikanternes og Kjøbmændenes Skarpsindighed.

Her slog det ikke til, som i Linnedindustrien, at Kjøbmanden blot købte det færdige Produkt af Væveren. Selv om Vævningen nærmest blev hos Haandvæveren, maatte Kjøbmanden dog sørge for Garnet; han maatte forskrive det fra Udlandet; han maatte sørge for Blegningen,

for Appreturen, Farvning og Trykning, kort sagt for Værernes Fuldendelse. Dette gjaldt endog om de simplere Stoffer, som Shirting. Og de prægtigere Stoffer, Piqué, Tricot, Jaconet, Mousseline, Plüsç og Bomuldsfløj osv. osv. vare mere eller mindre Modeartikler, der udkræve en uddannet Driftsherrestand.

Havde nu ikke det tyske Haandarbejde været saa overdrevent billigt, havde der ikke været Lejlighed til i Væveregnene at faa vævet for en umaadelig billig Løn, — saa vilde Fabrikkerne snart have forenet Vævning med de øvrige Virksomheder i deres Etablissementer, saa meget mere fordi Maskinstolen blev meget tidligere anvendelig til den simple Bomuldsvævning. Men under disse Forhold blev den værste Form for Vævning for Løn og for Husindustri sædvanlig. Faktorsystemet viste sig her om muligt i et endnu værre Lys. Ogsaa de øvrige sørgelige Følger, Uredelighed i Forretningen og Arbejderbefolkningens lave aandelige Standpunkt, overførtes fra Linned- til Bomuldsindustrien. Lønnen var heller ikke højere, undtagen naar ganske glimrende Konjunkturer midlertidig indtraadte. Dette var særlig Tilfældet i Ti-aaret 1850—60. Dette havde imidlertid den skadelige Følge, at det i Sachsen og Schlesien saa vel som i Sydtyskland saa ud som om Haandarbejdet atter kunde holde sig lige over for Maskinerne, og den opvoxende Slægt vendte sig atter mod en Beskjæftigelse, der kun under aldeles exceptionelle Forhold kunde underholde den. Mährlen beregnede 1858, at det samme Stof kostede 9 kr. pr. Alen paa Maskinstol og 14 kr. paa Haandstol, og han advarede allerede da mod den Tro, at Priserne vedvarende skulde kunne holde sig saa højt, og at Maskinstolen i saa Fald ikke med Tiden vilde vinde stærk Udbredelse.

I Storbritannien havde der 1835 været 109,626 Maskinstole til Vævning af Bomuldstøj; 1856 var Tallet allerede steget til omtrent 300,000. I Frankrig talte man 1853 omtrent 50,000, 1867 80,000. I Toldforeningen 1846 kun 2600, 1861 7100. Mest udbredt i Toldforeningen ere de dér, hvor Bomuldsvævningen er yngst, i Bajern, Baden og Rhinprovinsen, medens man i Sachsen og Schlesien som en Følge af den billige Haandvævning blev tilbage. I de sidste ti Aar har Meget imidlertid ogsaa forandret sig her. I den sachsiske Væverby Meerane fandtes der endnu 1860 ingen mekanisk Væv; nu arbejder der snart ikke mindre end 1000 saadanne Væve der.

For de simple Stoffers Vedkommende maa Haandvævningen ogsaa her fuldstændig forsvinde; kun for de finere Sorters Vedkommende kan den og Husindustrien holde sig. Netop i Sachsen, særlig i Chemnitzer Egnen har man ogsaa efterhaanden forsøgt at gjøre Forretningen mere fordelagtig og Væverfortjenesten højere ved at gaa over til finere, mere komplicerede Stoffe. Det er imidlertid kun muligt dér, hvor Væverne endnu ikke ere sunkne for dybt, og hvor man kan overlade dem kostbart Garn og værdifulde Mønstre uden Frygt, hvor det systematiske Bedrageri, Garntyveri og Lign. endnu ikke er blevet saa udbredt. Det gaar bedre dér, hvor Væveren endnu har Hus og noget Jord og derfor ogsaa Kredit, saa han kan anskaffe sig bedre Stole og Indretninger.

Des værre ere og vare Tilstandene ikke overalt af denne Natur. I Schlesien og Lausitz var det Modsatte saaledes for en stor Del Tilfældet. Man begyndte, fordi man ikke turde betro Væverne det kostbare Materiale, og fordi man ikke ventede, at de, der ikke havde de værdifuldere Væve, uden Opsigt kunde forfærdige Varerne med

tilbørlig Omhu, — at lade alle bedre og finere Stoffer væve i Fabrikkerne og kun de simplere ude af Huset. Hvor dette skete, var det naturligt, at man optog de dygtigere Folk i Fabrikken og gav dem højere Løn. De udygtige bleve ved at være Husvævere, men Husvævere for Varer, der kun altfor snart hjemfaldt til Maskinindustrien. En saadan Husindustri maatte snart imødesee en endnu større Nedgang i Lønnen, og til sidst en fuldstændig Undergang.

Det er et mørkt Billede, Væverhaandværkets forskellige Grene saaledes viser os: Produktionens og Forbrugets Fremgang, Varernes stigende tekniske Fuldkommenhed, Fabrikanternes, især de størres, glimrende Gevinst, men Vævernes stedse stigende Elendighed, deres moralske og aandelige Forfald, ja fuldkomne Ødelæggelse.

Skulle vi nu lige over for dette mørke Billede trøste os med saadanne Betragtninger: Husindustrien kan nu engang ikke holde sig; den moderne Teknik — der i alt Fald i og for sig er et Fremskridt — maa tilintetgjøre den; de napoleonske Krige og Datidens Afbrydelser af Handelen gav kun Stødet til en Undergang, der dog tidligere eller senere maatte indtræffe; Vævernes Elendighed var Straffen for, at man saa længe havde villet unddrage sig den fremskridende Tekniks Krav; i Fabrikkerne faa Arbejderne jo atter bedre Kaar?

I denne Argumentation, som den ubetingede Frihandelskole ynder, er der meget Sandt; men den indeholder ikke den fulde Sandhed. Intet Folk, i det Mindste intet stort Kulturfolk som det tyske skal og maa unddrage sig Teknikkens Fremskridt. Naar man fra den modsatte Side nu til Dags ofte advarende udbryder: lad ikke de tekniske Fremskridt være det ene Afgjørende! lad os hellere

blive staaende paa et lavere teknisk Standpunkt og bevare sunde sociale Tilstande! — saa hviler den Advarsel paa en falsk Forudsætning. Er teknisk Fremskridt og social Elendighed da nødvendigvis forenede? Existerer der ikke Organisationsformer, som forene det tekniske og sociale Fremskridt, og saafremt de endnu ikke existere, kan der da ikke indføres saadanne? Gud ske Lov kan man ikke besvare dette Spørgsmaal benægtende. Den store Fabrikindustri er for Tiden sjælden forbunden med sunde sociale Forhold, men den lader sig dog forene hermed, og i det vi vende tilbage til vort Æmne, kunne vi tilføje: ogsaa Husindustrien er under visse Forhold nu til Dags mulig, saaledes at den bringes til at forene de gamle sociale Fortrin med en noget ændret Ordning og med tekniske Fremskridt.

Den seneste Tid arbejder i det Mindste til Dels hen imod disse to Maal; men dette kan ikke skjule, at Krisen har været meget værre og haardere, end den behøvede at have været, at den ikke udelukkende blev fremkaldt af store uundgaaelige historiske Magter, og at — naar der skal tales om, paa hvem Skylden hviler — denne da ikke kan lægges paa den enkelte Væver som saadan, men at den maa søges i de højere Kredse, der bedre end Væverne vare i Stand til at overse Forholdenes sande Natur. Og ved disse Kredse tænker jeg paa Statsregeringerne, de stedlige Myndigheder, de i Spidsen for Industrien staaende Fabrikanter og Kjøbmænd, Theoretikerne og Literaturen, der beherskede den offentlige Mening. Rent ud at sige til den fattige forsultne Væver, at han selv er Skyld i sin Elendighed, — er ikke Andet end foragtelig umenneskelig Haan.

Hvor lidet man end nu til Dags — selv der, hvor

Husindustrien er mulig og fremtidig vil være mulig — vil høre Tale om at gjenindføre Lavsreglementerne og Besigtigelsen af Varerne, saa var Afskaffelsen heraf i Begyndelsen af dette Aarhundrede dog ubetimelig og forfejlet. Netop paa det Tidspunkt af Krisen og under den Overgangstid trængte man til Reglementernes og Myn-dighedernes ledende Haand. Hvorledes kunde man vente, at disse Smaamestre, der vare vante til at blive ledede, der manglede al teknisk Dannelse, og som nu hensyns-løst vare overladte til sig selv og den store Kapital, skulde kunne gjøre de tilsvarende Fremskridt, producere ufor-falskede Varer og holde Stand lige over for Kapitalens Magt? Korrupsjonen i Forretningen og den ved den til-tagende Forfalskning af Varerne bevirkede Standsning i Afsætningen vilde under alle Omstændigheder være bleven undgaaet derved; og i disse sørgelige Forhold ligger netop Hovedaarsagen til vor Linnedindustri's Undergang. Lige saa utvivlsomt forekommer det mig, at vor Linnedindu-stris hele Krisis vilde være bleven uendelig lettere over-staaet, naar de tyske Regeringer, i klar Erkjendelse af, at Haandspinding er hundrede Gange mindre livsdygtig end Haandvævning, havde gjort det for Indførelsen af Maskinspinding, som den engelske Regering gjorde her-for. Det Modsatte skete, og Følgen var, at man først vænnede Spinderne til en Hungerstilværelse, som Væverne da heller ikke kunde unddrage sig.

Næsten overalt indrømmede man først for sent Om-slagets og Elendighedens Størrelse, og næsten overalt fremturede man alt for længe i den gamle Slendrian. Hvor man derimod, inden at Væverne vare sunkne ned til Proletariatets nederste Trin, inden de vare aldeles be-siddelsesløse og forgjældede og som en Følge deraf

aandelig og legemlig fordærvede, — hvor man, inden det kom saa vidt, anlagde Væverskoler, uddelte forbedrede Væve, ved Præmier sørgede for Anskaffelsen heraf, hvor man i Tide banede Vejen for Overgangen til den mere kunstige Vævning, hvor det aandelige Niveau paa Grund af bedre Skole- og Kirkevæsen og et bedre Kommunevæsen overhovedet var højere, — dér har Krisen aldrig været saa slem, og dér har Husindustrien til Dels endnu den Dag i Dag holdt sig sund. Jeg skal kun anføre et Par Exempler herpaa. Den vestfalske Linnedindustri, der langt mere end den schlesiske er Kunstindustri, har næsten slet ikke lidt i Fyrrerne, og har frelst sig ved Overgang til Damask- og Jacquardvævning. Noget Lignende gjælder om en Del af den sachsiske Bomuldsindustri. I Württemberg har man ogsaa virket heldig ved at bevæge Folk til at gaa over til den finere Vævning, og mange Vævere have derved frelst sig. I Frankrig, beretter Dr. Peez i den østrigske Udstillingsberetning af 1867, finde i Bomuldsindustrien ved Siden af 80,000 Maskinstole endnu 200,000 Haandstole lønnende Beskæftigelse, men kun fordi de for længe siden have opgivet den haabløse Vædekamp med Maskinerne og kastet sig i Armene paa Tilvirkningen af saadanne finere Varer, der kun lade sig udføre ved Haandarbejde. Dette Haandarbejde producerer Modeartiklerne, de fine St. Quentin Artikler, de fine Piquésorter til Veste og Lign., som Maskinen ikke kan levere, og til hvis Tilvirkning det vilde være for bekosteligt at indrette den for en kort Modesæson.

Hvor der findes en saadan Vævning, hvor Væverne ere mere dannede og velhavende, — dér har der ogsaa af og til udviklet sig en Arbejdsdeling, der muliggjør Tilværelsen af mindre Forretninger. Paa Steder, hvor et

større Antal Tøjmagere befundt sig, er der opstaaet forskjellige Spinderier, Appreturanstalter, Valke- og Kartemaskiner, der udelukkende beskjæftiges af dem. Men ogsaa formelige Væverforeninger have overtaget Hjælpeprocesserne for Væverne. Jeg minder om de meget omtalte engelske Tøjmagere i Leeds og Omegn, der have oprettet en Række af Spinderier, Farverier, Valkerier, og saaledes holde Stand imod de store sluttede Etablissemeters Konkurrence. I Tyskland ere særlig de sachsiske Væverforeninger bekjendte; saadanne findes i Ross-hain, Grossenhain, Leisnig, Kamenz; paa andre Steder have Lavene endnu haft Liv nok til at bygge Valkemøller, Spinderier og Appreturanstalter. En sachsisk Forening i Grossenhain har endog anskaffet sig Maskinstole. Hvor den mekaniske Væv er uundgaaelig nødvendig, der kunde man ogsaa bruge de alt omtalte i England forsøgte Indretninger, hvor Kraften fra en fælles Dampmaskine ved Transmissioner føres over i de enkelte Væveres Boliger. Paa denne Maade lader Maskinvævning sig uden nogen Skade forene med Husindustrien.

Beretningen om de schulze-delitschske Foreninger af 1868 omtaler 5 Væverforeninger til fælles Opkjøb, 10 egentlige Produktionsforeninger; der findes deriblandt Bomulds- og Linnedvævere, Tøjmagere og Shawlsvævere. Fuldstændig er denne Fremstilling naturligvis ikke. Det mest glimrende mig bekjendte Exempel paa en Væverforening er Tøjmagerlavet i Sagan. Det havde 1810 bygget en Valke, 1841 et Spinderi, Valke- og Appreturanstalt for 50,000 Thaler, der for største Delen vare laante; 1865 var 85 Mestre fabrikberettigede; Fabrikkens Aktiva beløb sig til 288,129 Thaler, Passiva kun til 58,312, den fri Formue udgjorde altsaa 229,817 Thaler; i de

sidste ti Aar havde Mestrene anskaffet for 121,520 Th. nye Maskiner.

Ganske vist vil det kun være et indskrænket Antal af de mindre Vævere, der vil kunne finde sin Frelse i Produktionsforeningerne; det er kun de særlige dygtige og duelige, hvem det vil lykkes; de øvrige Vævere maa hjælpe sig paa anden Maade, frem for Alt ved en rigtig Ordning af Fagforeningerne. Dette er endnu vigtigere for Husindustriens end for Fabrikernes Vævere, fordi hine lide langt mere end disse under de bestaaende mangelfulde Forhold. Foreningernes frie Forhandlinger med Fabrikanterne maa nu erstatte den Virksomhed, Staten og dens Reglementer tidligere udøvede: Fastsættelsen af gjensidig retfærdige Arbejdsbetingelser. Staten kan nu enten slet ikke eller kun til Dels sørge herfor, fordi Forholdene ere for forskjelligartede til at kunne underordnes under ens Love, og fordi den ikke formaar at følge den Omdannelse af Teknikken, der idelig sker.

Om de øvrige Reformer, der kunne avle sunde sociale Tilstande saavel paa Husindustriens som paa Fabrikvæsenets Omraade, skal jeg ikke her tale. De ligge spredte paa en Række af Omraader, og kunne ikke skildres med nogle faa Ord. Men de have mer eller mindre deres Udspring af en fælles Rod, som jeg til Slutning maa berøre. Jeg mener de forskjellige økonomiske Klassers sædelige Solidaritet, den sædelige Solidaritet mellem Stat og Samfund.

Væverkrisen var saa farlig, fordi man glemte, at Staten og Samfundets højere Klasser ere ansvarlige for de lavere Klassers sædelige og tekniske Dannelse, ere ansvarlige for, at Hundredetusender af Arbejdere og smaa Mestre gaa en usund økonomisk Udvikling og en dræbende

aarelang Krisis i Møde. Vore sociale Tilstande forbedre sig, efterhaanden som denne Erkjendelse voxer, og efterhaanden som den deraf flydende Pligtfølelse bliver stærkere. I vor menneskelige Samfundsbevidstheds Horisont hæver der sig — for at slutte med et skjønt Ord af Lorenz Stein — den Erkjendelse, — der vel endnu er uklar og endnu forfalsket af raa Interesser og forvirret Opfattelse, men som dog stammer fra Guddommen — den Erkjendelse, at den ene Klasse er ansvarlig for de andres rolige og sikre Udvikling og Fremgang. Verden staar endnu usikker og tøvende lige over for denne Erkjendelse, og dog gaar den alt, i det den arbejder i det Smaa og paa det Nærmestliggende, sin mægtige Gang. Den bygger Skoler for de lavere Klasser, den stifter Sygekasser, den stifter Foreninger, den sørger for Kredit og Hjælp, den sørger for Sundheden, den giver dem Boliger, den dyrker deres Haver, den giver Vand, den giver Brød; den opfordrer alle Besiddende til at tage Del i det Forædlende, det Dannende, det Opløftende; og hvad vi ære som den højeste kristelige Pligt, den Enes virksomme Kjærlighed for den Anden, det gjør den, med eller uden klar Bevidsthed, nærmest i Selvinteressens Navn til Pligt for Samfundet. Staten og de besiddende Klasser begynde at erkjende, at de ville grave deres egen Grav, hvis det ikke lykkes dem at hæve de lavere Klasser. Og det er denne Erkjendelse, der kan og forhaabentlig ogsaa vil frelse vor sociale Fremtid.
